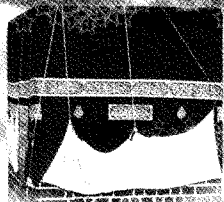

برتری مکه یا مدینه؟

سید جواد ورعی

برتری مکه یا مدینه؟

فضیلت بعضی از مکانها و زمانها، از موضوعاتی است که در فرهنگها و آیین‌های مختلف وجود دارد. در فرهنگ اسلامی نیز بعضی از مکانها و زمانها دارای ارزش‌اند. سوره قدر در بیان فضیلت و برتری شب قدر نازل شده، چنانکه مکه، مبارک توصیف گردیده است.^۱ از همین رو، مفسران در تفسیر چنین آیاتی، از معنای فضیلت و برتری بعضی از زمانها و مکانها بر زمانها و مکانهای دیگر سخن گفته‌اند. اگر زمان از حرکت وضعی و انتقالی زمین به وجود می‌آید، چه تفاوتی است میان حرکت زمین در شب قدر یا در ماه مبارک رمضان و حرکت آن در بقیه روزها و ماه‌های سال؟

معمولاً پاسخ داده‌اند که عظمت یک زمان یا مکان به خاطر حوادثی است که در آن زمان و مکان رخ داده‌است؛ مانند نزول قرآن و فرود آمدن فرشتگان الهی یا تقدیر امور مردم در شب قدر یا انتساب یک مکان به خداوند یا اولیای او،^۲ یا به این معناست که اعمال و عبادات انسان در آن زمان یا مکان برتر از اعمال و عبادات او در زمانها و مکانهای دیگر است؛ مثلاً یک رکعت نماز در مسجد الحرام ارزش یکصد هزار رکعت نماز را پیدا می‌کند^۳ و تلاوت قرآن در مکه ارزش مضاعف می‌یابد^۴ چنانکه عبادت در شب قدر از هزار ماه فراتر می‌رود. یا به خاطر حرمت و تقدس یک مکان یا زمان، انجام بعضی از اعمال ممنوع می‌گردد و در صورت ارتکاب مجازات بیشتری دارد.

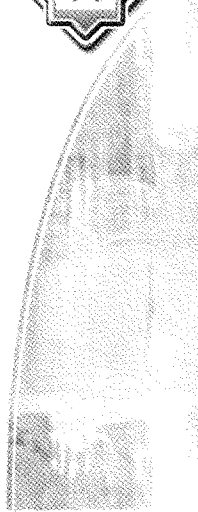
از جمله مکانهای مقدس و دارای فضیلت مکه، مدینه، کوفه و بیت المقدس است. به همین مناسبت دانشمندان اسلامی در فضیلت مکه و مدینه بحث کرده‌اند و اینکه مکه بر مدینه برتری دارد یا مدینه بر مکه؟ بعضی از علمای اهل سنت، با شمردن فضایل شهر مدینه، آن را از مکه برتر دانسته‌اند. سمهودی در این زمینه می‌نویسد:

«بر فضیلت و برتری مکانی که اعضای شریف پیامبر را در خود دارد، حتی بر کعبه، اجماع قائم شده است؛ چنانکه علما اجماع دارند که مکه و مدینه برتر از سایر بلاد است و در اینکه کدام بر دیگری فضیلت دارد، میانشان اختلاف است. عمر بن خطاب و فرزندش عبدالله و مالک بن انس و بیشتر اهل مدینه، این شهر را برتر از مکه می‌دانند. حتی برخی بقعه شریف پیامبر را برتر از عرش دانسته‌اند.»^۵

اما بیشتر دانشمندان اهل سنت و همه علمای شیعه، علی‌رغم فضایل فراوانی که برای مدینه شمرده‌اند، مکه را برتر از مدینه دانسته‌اند. شهید اول می‌گوید: «مکه برترین مکان روی زمین است، غیر از قبر پیامبر خدا ﷺ».^۶ یکی از دانشمندان، قبور ائمه را نیز مانند قبر پیامبر خدا استثنای می‌کند ولی تصریح می‌کند شهرهایی که این مراقد شریف در آنهاست، برتر از مکه نیستند، بلکه مکه از آنها برتر است، حتی از مدینه.^۷

شهید این نظریه را به علمای شیعه نسبت می‌دهد و می‌نویسد: «عقیده اصحاب آن است که مکه شریف‌ترین و برترین قطعه روی زمین است.»^۸ هدف از نگارش این مقاله فشرده و کوتاه، برشمردن فضایل این دو شهر مقدس است که در روایات و آثار به‌جای مانده از فقیهان به چشم می‌خورد تا زائران این دو شهر با معرفت بیشتر قدم در این سرزمین مقدس بگذارند و قدر و منزلت حضور خود در این اماکن را بیش از پیش بدانند و از فرصت ارزشمندی که پیش می‌آید، بهره کافی ببرند.

اگر مسافر سرزمین حجاز بدانند که قدم در سرزمین مقدسی نهاده و آن برتر از همه شهرها و سرزمین‌هاست، وقت گرانبهای خود را صرف اعمالی نخواهد کرد که در شهر و دیار خود نیز می‌تواند به انجام آنها مبادرت ورزد، بلکه خواهد کوشید که با حضور در اماکن مقدس و انجام اعمال عبادی، از خوان نعمت گسترده الهی بهره بیشتری ببرد و با دستی پر به وطن بازگردد.

فضایل شهر پیامبر، «مدینه»

۱. مدینه محلّ استقرار و استحکام دین خداست که با هجرت تاریخی پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله به این شهر، گسترش اسلام به دیگر سرزمین‌ها نیز آغاز شد و دعوت به ایمان آشکار گردید. نخستین حکومت اسلامی در این سرزمین برقرار شد و با تلاش و مجاهدت پیامبر و اصحاب آن حضرت، پیروزی‌های بزرگی به دست آمد و اسلام با سرعت به همه جا راه یافت.

۲. مدینه محلّ اقامت ده ساله پیامبر خدا صلی الله علیه و آله، همچنین محلّ زندگی ائمه اطهار علیهم السلام و بسیاری از اصحاب بزرگ پیغمبر و مدفن گروهی از آنان است.

۳. پیامبر گرامی، مانند حضرت ابراهیم که از خداوند خواست مکه را محلّ امن قرار دهد، دعا کرد که خداوند مدینه را مکانی امن گرداند و برای اهالی این شهر برکت و رحمت خواست. همچنین پیامبر به درگاه خداوند عرضه داشت: «خدایا! مردم مکه مرا از شهری که برایم محبوبترین سرزمین‌ها بود، بیرون کردند، مرا در سرزمینی که محبوبترین آنها نزد تو است، سکونت ده.»^۹ از این حدیث استفاده کرده‌اند

سرزمینی که نزد خدا محبوبترین سرزمین باشد، بهترین سرزمین است.

۴. پیامبر فرمود: «هرکسی در شهر من (مدینه) روزه بگیرد، من شفیع او در قیامت خواهم بود.»^{۱۰}

۵. محلّی از مدینه (میان منبر و قبر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله)، باغی از باغهای بهشت است.

برخی از دانشمندان موارد یاد شده را دلیل برتری مدینه بر مکه دانسته‌اند، ولی برخی دیگر پاسخ داده‌اند که موارد یاد شده تنها شواهدی بر فضیلت شهر مدینه است، نه دلیل برتری آن بر مکه و البته بعضی از شواهد فوق را نیز به صورت خاص پاسخ داده یا توجیه کرده‌اند.^{۱۱}

فضایل شهر مکه

۱. بر اساس روایات، زمین خانه کعبه، از هنگام خلق زمین، مورد توجه بوده و زمین از این نقطه گسترش یافته است. امام رضا علیه السلام فرمود: «وَوْضِعَ الْبَيْتُ فِي وَسْطِ الْأَرْضِ لِأَنَّهُ الْمَوْضِعُ الَّذِي مِنْ تَحْتِهِ دُحِيتِ الْأَرْضِ.»^{۱۲}

علّت اینکه خانه کعبه وسط زمین قرار گرفته، آن است که محل کعبه، جایی

است که زمین از آنجا گسترده شد و توسعه یافت.

۲. بنای خانه کعبه در این سرزمین (مکه) توسط ابراهیم خلیل، به امر پروردگار، به عنوان محلّ عبادت همه انسانها تا روز قیامت، از فضایل دیگر این

بیت الله الحرام در آن بیستوته کنند و نخستین کسی که اقدام به این عمل کرد معاویه بود. اهالی مکه حق ندارند از سفر بندگان خدا به این شهر جلوگیری کنند و مانع حج گزاری آنان شوند.^{۱۵} این نکته از یک ماجرای تاریخی نیز بر می آید:

پیامبر گرامی، مانند حضرت ابراهیم که از خداوند خواست مکه را محلّ امن قرار دهد، دعا کرد که خداوند مدینه را مکانی امن گرداند

شهر است. این خانه نخستین مرکز هدایت و بندگی است؛ «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ».^{۱۳} شهر مکه نیز به تبع خانه خدا ساخته شد و گسترش یافت. این شهر خانه خدا و از آن مردم است و نباید مالک خصوصی داشته باشد. کسانی که در صدر اسلام از ورود مسلمانان به این شهر جلوگیری می کردند، در قرآن مورد سرزنش قرار گرفته اند؛ «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَ الْبَادِ وَ مَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ».^{۱۴}

در احادیث نیز وارد شده که خانه های شهر مکه در نداشت تا زائران

منصور عباسی در صدد توسعه مسجد الحرام برآمد ولی مردم حاضر به فروش و واگذاری منازل خود نشدند. کارگزاران دولتی به امام باقر علیه السلام متوسل شدند تا حضرت راه حلی برای این مشکل بیابد. حضرت فرمود: «به مردم بگویید، آیا شما اول اینجا بودید و کعبه و مسجد بعد از شما بنا شد، یا اول مسجد و کعبه بوده و شما پس از آن به اینجا آمدید و خانه ساختید.»^{۱۶} این استدلال در مورد خانه کعبه که هنگام احداث بیابانی بود، صدق می کند. بدینوسیله مردم خانه های خود را واگذار کردند و به سفارش امام، حکومت وقت نیز بهای خانه های مردم را پرداخت.

۳. ابراهیم از خداوند درخواست

کرد که شهر مکه را حرم امن قرار دهد تا همه جانداران در این شهر از امنیت کامل برخوردار باشند، حتی صید پرندگان و قطع درختان و گیاهان نیز در آن ممنوع است؛ «...رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا...»^{۱۷}.

ارتکاب جرم و جنایت در این سرزمین مجازات مضاعف دارد. حتی در جوامع امروزی نیز بعضی از مکانها مقدس است که افراد با پناه بردن به آنجا و بست نشستن در آن، امنیت می‌یابند؛ مانند کلیسا در میان مسیحیان و حتی مجلس شورا در میان ملل مختلف. یکی از نویسندگان معاصر در این باره می‌نویسد:

«امروز بشر احساس کرده احتیاج دارد به محلی که محترم بوده و از نظر بین‌المللی محل دادرسی و کنفرانسهای جهانی و بالاخره مرجع رفع اختلافات بزرگ باشد... آیا این نکته را نباید مسلمین توجه داشته باشند که چندین قرن قبل، طرح صحیح یک مجمع دینی برای ایجاد وحدت در بین ایشان ریخته شده؟»^{۱۸}

۴. مکه محل تولد اشرف مخلوقات عالم، پیامبر گرامی اسلام ﷺ و جانشین بلافضل او، امام علی علیه السلام است که

در فرهنگ بشری نیز محل تولد انسانهای برجسته را گرامی شمرده و آن را موزه و محل بازدید عموم قرار می‌دهند و نیز آن محل را یادآور طلوع شخصیت محبوب خود دانسته، در نگهداری اش می‌کوشند. هر چند در این عصر گروهی، با عقاید سخیف خود به تخریب همه افتخارات مسلمین پرداخته و در صدد از میان بردن همه نمادهای اسلامی، که یادآور حوادث مهم صدر اسلام است، بر آمده‌اند. در حالی که بخشی از اعمال حج می‌تواند از این زاویه قابل تبیین برای بشر امروز باشد.

سعی میان صفا و مروه یادآور ایثار و تلاش مادری فداکار برای نجات فرزند شیرخوارش از تشنگی است. یکی از حکمت‌های تشریح این عبادت می‌تواند زنده نگاه داشتن آن صحنه درخشان در زندگی هاجر و اسماعیل باشد، هرچند این عبادت، همچون اعمال و مناسک دیگر حج، دارای رموز فراوانی است.

۵. از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که حضرت هنگام ترک مکه، بر مرکبش سوار بود و خطاب به زادگاه خود فرمود:

«وَاللَّهِ إِنَّكَ لَخَيْرُ أَرْضِ اللَّهِ وَ أَحَبُّهَا إِلَى اللَّهِ وَ لَوْ لَا أَنِّي أَخْرَجْتُ مِنْكَ مَا خَرَجْتُ»^{۱۹}.

چه اینکه از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

«أَحَبُّ أَرْضٍ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مَكَّةُ وَمَا تُزَيِّتُهَا وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ تُزَيِّتِهَا وَلَا حَجَرٌ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ حَجَرِهَا وَلَا شَجَرٌ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ شَجَرِهَا وَلَا جِبَالٌ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ جِبَالِهَا وَلَا مَاءٌ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ مَائِهَا».^{۲۰}

«محبوبترین سرزمین در نزد خداوند مکه است و خاکی محبوبتر از خاک آن و سنگی محبوبتر از سنگ آن و درختی محبوبتر از درخت آن و کوهی محبوبتر از کوه آن و آبی محبوبتر از آب آن نزد خداوند نیست.»

از پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمودند:

«مَكَّةُ حَرَمٌ لِلَّهِ وَحَرَمٌ رَسُولِهِ، الصَّلَاةُ فِيهَا بِمِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ وَالدَّرْهَمُ بِمِائَةِ أَلْفِ دِرْهَمٍ، وَرُوي بِعَشْرَةِ أَلْفٍ».^{۲۱}

«مکه حرم خدا و حرم پیامبر اوست، نماز در آن برابر با صد هزار نماز و انفاق درهمی در آن، برابر با یکصد هزار درهم و در بعضی از نقلها ده هزار درهم است.»

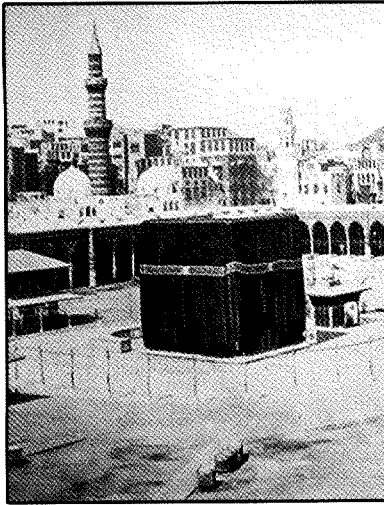

۶. قرآن برای نخستین بار در این سرزمین نازل شد و اسلام در این شهر ظهور کرد. پیامبر در این شهر به مقام نبوت رسید. جبرئیل امین در این شهر فرود آمد و به محضر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله شرفیاب شد. هم نزول دفعی قرآن در شب قدر در این شهر رخ داد و هم آغاز نزول تدریجی قرآن در روز ۲۷ ماه رجب در غار حرا بود. همه این حوادث، نشان از عظمت این سرزمین است.

ابراهیم از خداوند درخواست کرد که شهر مکه را حرم امن قرار دهد تا همه جانداران در این شهر از امنیت کامل برخوردار باشند.

۷. دستور بستن احرام برای ورود به مکه و حریم آن (محدوده حرم) علامت دیگری از عظمت و تقدس آن است. هر کسی که از بیرون قصد ورود به مکه را دارد، باید هنگام ورود به محدوده حرم، که حرمتش به تبع مکه است، احرام ببندد و لباس پاک احرام بپوشد و اعمال خاصی را در آن انجام دهد.

۸. همه اعمال حج و عمره جز وقوف در سرزمین عرفات که خارج از محدوده حرم است، در این سرزمین

مستحب شمرده شده است.

شیخ صدوق از امام صادق علیه السلام نقل کرده که آن حضرت فرمود:

«مَنْ جَاوَرَ سَنَةَ بَمَكَةَ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذَنْبَهُ
وَلِأَهْلِ بَيْتِهِ وَ لِكُلِّ مَنْ اسْتَعْفَرَ لَهُ وَ
لِعَشِيرَتِهِ وَ لِحِجْرَانِهِ ذُّنُوبَ تِسْعِ سِنِينَ
وَ قَدْ مَضَتْ وَ عَصَمُوا مِنْ كُلِّ سُوءٍ
أَرْبَعِينَ وَ مِائَةَ سَنَةٍ»^{۲۲}

«کسی که یک سال مجاور مکه شود، خداوند گناه او و خانواده او و فامیل و همسایه و هر کسی که برای او استغفار کرده باشد، تا نه سال گذشته، می‌آمرزد و تا صد و چهل سال، آنان را از هر بدی حفظ می‌کند.»

این روایت را بر سکونت یک سال، به صورت متفرق، حمل کرده‌اند؛ چون یک سال مستمر، موجب کم شدن رغبت

انجام می‌شود. احرام، طواف، نماز طواف، سعی و تقصیر، وقوف و قربانی و حلق، همگی در این سرزمین به جا آورده می‌شود. شهر مکه همه ساله محل اجتماع میلیونی مسلمانان از اقصی نقاط جهان است. کنگره عظیم حج و اجتماع بین‌المللی - اسلامی در هر سال، در این سرزمین برگزار می‌گردد.

۹. قبله واحد همه مسلمانان در این شهر است. میلیونها مسلمان روزانه لا اقل پنج مرتبه به سمت و سوی خانه کعبه در این شهر به عبادت می‌ایستند و اینجا محور وحدت و یکپارچگی آنان است.

۱۰. این شهر، که بخشی از حرم الهی است، احکام ویژه‌ای دارد؛ کسی که در این شهر مرتکب قتل - حتی خطایی - شود، دیه سنگین تری بر عهده اوست. برداشتن اشیای گم شده در این شهر حرام است، مشرکان که فاقد طهارت بوده و از نظر فقه اسلامی نجس شمرده می‌شوند، حق ورود به این سرزمین را ندارند.

۱۱. علی رغم آنکه در بعضی از روایات سکونت در مکه به خاطر احتمال صدور گناه از انسان و شکسته شدن حرمت حرم الهی نهی شده، اما بر کسی که اطمینان دارد مرتکب گناه نمی‌شود،

می‌شود و کراهت دارد.^{۲۳}

برخی هم به منظور جمع کردن میان روایات، بر این باور رسیده‌اند که اگر کسی برای عبادت در مکه ساکن شود، مستحب است لیکن برای تجارت و امثال آن کراهت دارد.^{۲۴}

۱۲. همانگونه که آخرین پیامبر در مکه ظهور کرد و دین اسلام را در جهان گسترش داد، واپسین حجت او نیز از مکه ظهور خواهد کرد و جهان را پر از عدل و داد خواهد ساخت. بر دیوار خانه خدا تکیه نموده، ندای توحید سر خواهد داد. این سرزمین، هم محل ظهور آخرین پیامبر خداست و هم محل ظهور واپسین حجت الهی، امام عصر (عج).

موارد یاد شده تنها نمونه‌هایی از فضایل دو شهر مکه و مدینه است. دانستن این مطلب که کدامیک از این دو شهر برتر از دیگری است، چندان ثمری ندارد. اما آگاهی از فضایل آنها موجب

○ پانوشته‌ها:

۱. آل عمران: ۹۶

۲. نک: علامه طباطبایی، المیزان، ج ۲۰، صص ۳۳۵ - ۳۳۲

۳. شیخ صدوق، ثواب الأعمال، ج ۱، ص ۵۰

می‌شود که زائران سفر حج، بهره بیشتری ببرند.

در ضمن، نکته دیگری نیز آشکار شد و آن اینکه علی‌رغم عشق و علاقه شیعیان به شهر پیامبر و انس و الفت آنان با حرم آن حضرت و نیز بقیع شریف و دشواری ترک مدینه برای زائران حرم نبوی، همه آنان مکه را افضل و برتر از مدینه شمرده‌اند و این علاقه و محبت موجب نشده است که دلایل برتری مکه بر مدینه را نادیده گرفته و مدینه را برتر بدانند. منطق شیعه هیچگاه مقهور محبت و عشق نبوده و همواره این دو را در کنار یکدیگر داشته است. آنانکه شیعیان را متهم می‌کنند که برای مرقد پیامبر و امامان خود، بیش از مسجد الحرام و خانه خدا اهمیت قائلند، یا جاهلند یا مغرض؛ چرا که در این مکتب، عشق و علاقه به پیامبر و اهل بیت گرامی او، از عشق به کعبه و خدای کعبه ناشی می‌شود.

۴. شیخ صدوق، من لا يحضره الفقيه، ج ۲، ص ۲۲۶
۵. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۲۸
۶. محمد بن جمال الدين مكّي، الدروس الشرعية، ج ۱، ص ۳۷۶
۷. سيد علي خان، رياض السالكين، ج ۱، ص ۴۷۷
۸. محمد بن جمال الدين مكّي، القواعد والفوائد، ج ۲، قاعدة ۲۲۱
۹. علامة مجلسي، بحار ج ۹۹، ص ۸۵؛ كنز العمال، ج ۱۲، ص ۲۴۱
۱۰. بحار الأنوار، ج ۹۷، ص ۸۳
۱۱. نك: فاضل مقداد، نضد القواعد الفقهية، ص ۲۵۷
۱۲. بحار الانوار، ج ۹۶، ص ۵۷
۱۳. آل عمران: ۹۶
۱۴. حج: ۲۵
۱۵. وسائل الشيعه، ج ۱۳، ص ۲۶۷ به بعد، ابواب مقدمات الطواف، باب ۳۲
۱۶. به نقل از الميزان ج ۳، ص ۳۹۳
۱۷. بقره: ۱۲۶
۱۸. نك: شهيد مطهري، يادداشتهاي استاد، ج ۶، ص ۵۰۸، به نقل از آقاي غفوري.
۱۹. ياقوت حموي، معجم البلدان، ج ۵، ص ۱۸۳
۲۰. من لا يحضره الفقيه، ج ۲، ص ۲۴۳
۲۱. مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۲۰۷ و باكمي تغيير در: تهذيب شيخ طوسي، ج ۶، ص ۳۱
۲۲. فقيه، ج ۲، ص ۲۲۷
۲۳. محمد تقی مجلسي، لوايح صاحب قراني (شرح فقيه)، ج ۷، ص ۱۶۲
۲۴. نك: الدروس الشرعية، ج ۱، ص ۳۷۷

